

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/91/22-27>**Sevda Novruzəliyeva**Azərbaycan Tibb Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
sevda.novruzaliyeva@mail.ru**Nüşabə Əliyeva**Azərbaycan Tibb Universiteti
nushabe.aliyeva@bk.ru**KOMMUNİKATİV PROSESDƏ UĞURSUZ OLMANIN SƏBƏBLƏRİ****Xülasə**

Bu məqalənin giriş, yeddi başlıq və ədəbiyyat siyahısı var. “Giriş” bölümündə insanı uğursuz edən neqativ faktorlar sadalanır. “Şikayət qınanan davranış olaraq” başlığında 5 sitatın işığında şikayətin mənfi rolundan bəhs açılır. “Dedi-qodu bəyənilməz davranış olaraq” başlığında 5 sitatın işığında dedi-qodunun mənfi izlərindən danışılır. “Yalan bəyənilməz davranış olaraq” başlığında 2 sitatın işığında yalanın bədbəxtliyə aparan yollardan biri olması açıqlanır. “Qəzəb qınanan davranış olaraq” başlığında 3 sitatın işığında qəzəbin dağıdıcı təsirindən söz gedir. “Kin neqativ davranış olaraq” başlığında 3 sitatın işığında kin saxlamanın öldürücü effektlərindən söhbət gedir. “Həsəd qınanan davranış olaraq” başlığında 3 sitatın işığında həsədin ziyanlı müdaxiləsinə nəzər salınır. “Artıq var-dövlət bəyənilməz anlayış olaraq” başlığında 4 sitatın işığında artıq varın (normanı aşan sərvətin) acı nəticələrindən söhbət açılır.

Açar sözlər: *kommunikasiya, uğursuz yaşam, şikayət, dedi-qodu, yalan, qəzəb, kin, həsəd, artıq var-dövlət*

Sevda NovruzəliyevaAzerbaijan Medical University
Ph.D. in Philology
sevda.novruzaliyeva@mail.ru**Nushaba Aliyeva**Azerbaijan Medical University
nushabe.aliyeva@bk.ru**Reasons for being unsuccesed in the communicative process****Abstract**

This article has an introduction, seven titles, and a list of literature. The “Introduction” section lists negative factors that make a person unhappy. The title “complaint as reprehensible behavior” reveals a mention of the negative role of the complaint in the light of 5 quotes. The title “gossip as disapproving behavior” speaks of negative traces of gossip in the light of 5 quotes. In the light of 2 quotes in the title “lying as disapproving behavior”, it is revealed that lying is one of the paths to unhappiness. In the light of 3 quotes in the title “anger as reprehensible behavior” there is a mention of the destructive effect of anger. In the light of 3 quotes in the title “grudge as negative behavior” there is talk of the murderous effects of grudge holding. In the title “envy as reprehensible behavior” 3 quotes look at the harmful interference of envy in the light.

In the light of 4 quotes in the heading “excess wealth as an unpopular concept” there is a conversation about the bitter consequences of excess wealth (wealth exceeding the norm).

Keywords: *communication, unsuccesed life, complaint, gossip, lies, anger, malice, envy, excess wealth*

Giriş

İnsanın üzləşdiyi hər bir proses ikili xarakter daşıyır. Gözəl var – eybəcər də var, doğru var – yanlış da var, çalışqan var – ərinən də var, cəmərd var – simic də var, bilikli var – biliksiz də var, əzən var – əzilən də var, əsirgəyən var – əsirgəməyən də var, bağışlayan var – bağışlamayan da var, xoşbəxt var – uğursuz da var. İnsanı xoşbəxt edən faktorlar olduğu kimi, onu uğursuz edən faktorlar da var. Səbir, şükür, cəmərdlik, sevgi, sağlamlıq, qane olma, qənaət, yardımsevərlik, dinsevərlik, qayğısevərlik kimi ülvü duyğular insanı xoşbəxtliyə qovuşdurursa, bunlara qarşı olan səbirsizlik, şükürsüzlük, simiclik, sevgisizlik, xəstəlik, qane olmamazlıq, qənaətsizlik, yardımsevərsizlik, dinsevərsizlik, qayğısevərsizlik kimi qınanan özəlliklər insanı uğursuzluğa sürükləyir. Bu məqalədə barəsində söz açılan “şikayət, dedi-qodu, yalan, qəzəb, kin, həsəd, artıq var-dövlət” uğursuz bir yaşama aparan yolun ən aparıcı ünsürləridir.

Dedi-qodu bəyənilməz davranış olaraq.

Dedi-qoduçu insan neqativ söz aparıb gətirəndir. Belə arzu olunmaz fərdin aurası, baxışı, düşüncəsi, verdiyi öyüd, etdiyi iş ayrılıq salan, incik verən, qıcıq yaradan, dava salan, ümidsizlik yayan notlardan ayrısı deyil. Bu cür insan uğursuzdur, üstəlik, bir başqalarını da uğursuz günə qoyur. Demək, dedi-qoduçu ikiqat uğursuzdur. Eramızdan öncə 6-cı əsrdə Çin filosofu Konfutsi dedi-qoduçu, eqoist, ağıllı olmaqla üç insanı yan-yana qoyaraq bu qənaətə gəlir ki, “Dedi-qoduçu bir insan həmişə başqalarından, eqoist bir insan həmişə özündən, ağıllı bir insan isə cəmiyyəti maraqlandıran şeylərdən bəhs edər” (Kozhevnikov, 2006: 219).

Dedi-qodunun sərt qınandığı Qurani-Kərimdə inanlı insanlara tapşırırlar ki, bir-birinin qüsurlarını araşdırmasınlar, bir-birinin qeybətini etməsinlər. Bu işin cəmiyyətdə oynadığı mənfi rolunun böyüklüyünü qabartmaq üçün bu səma kitabında dedi-qodu birinin öz ölmüş qardaşının ətinə yeməsinə bənzədilir. Antik dövrlərdən günümüzədək elə bir yazılı fakt yoxdur ki, bir kəsin öz ölmüş qardaşının ətinə yeməsinə təsdiqləsin. Görün dedi-qodu nə qədər düşük, nə qədər ikrah doğuran bir işdir ki, o, insani olmayan murdar bir işlə tutuşdurulur. Qurana diqqət yetirək, “Bir-birinizin qüsurlarını araşdırmayın, bir-birinizin qeybətini etməyin. Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətinə yeməkdən xoşlanarmı? Bax bundan diksindiniz. Allahdan qorxun” (Quran, 2017: 516). Bu sitatda “Allahdan qorxun” ifadəsindən bu anlaşılır ki, hər kim qeybət edərsə, Allah ona müvafiq cəza verəcək. Dedi-qodu suça yol açan elə bir qınanan prosesdir ki, yer var dedi-qodu olur, yer var iftira olur, yer var hər ikisi olur. Dedi-qoduçu insanı yaxın buraxmaq olmaz. Ailələri dağıtmaq, dostluq tellərini qırmaq, inkişafa əngəl olmaq, gözəl planları saxlamaq, faydasız işləri tezlətmək, dava salmaq, yaxınları üz-üzə qoymaq onların işidir. Bütün dünya dinlərində olduğu kimi, islamda da dedi-qodu sərt qınanır. Məhəmməd Peyğəmbər dedi-qoduya dini tərifi verərək, onun iç üzünü açaraq insanları xəbərdar edərək vurğulayır ki, “Dedi-qodu – xoşlanmadığı bir şeylə din qardaşını anmağındır. Əgər o söylədiyin şey qardaşında varsa – qeybət etmiş olursan, yoxsa – ona iftira etmiş olursan” (Fəzilətli əməllər, 2021: 477).

Dedi-qodu edən birisi mütləq anlamda qorxağın birisidir. Onun cürəti çatsaydı, mərd insan olsaydı, söylədiyini haqqında söyləyənin yanında deyərdi, onun arxasında deməzdi. Demək, dedi-qodu başqalarının uğurlarını gözü götürməyən alçaq fərdlərin işidir. Gündəlik yaşamda apardığımız müşahidələrdən aydın olur ki, heç kəs dedi-qodunun sonda xoşbəxt olduğunu görməyib, əksinə, problemlər içində üzüldüyünü, canyaxan xəstəliklərlə əlbəyaxa qaldığını, ocaqlar söndürdüyü üçün ocağının söndüyünü, ailə yuvaları dağıtdığı üçün ailə yuvasının dağıldığını görmüşük. Əgər birinin qeybətini edirlərsə, demək, o, irəlidə gedir, arxasında uğurları var, qarşısında qurucu planları var, bacarıqlı olub iş aşırandır, bir başqasına yardım edən ürəyi var, el ona sayğı bəsləyir. Dünyaca tanınan rus yazarı Anton Çexov (1860-1904) doğru yazır ki, “Biri arxandan danışarsa, demək, ondan öndəsən” (Kozhevnikov, 2005: 343).

Qeybətin girdiyi yerdən insanlığı yaşadan, ona arxa olan, ona ümid verən, onu motivasiya edib sağlam yöndə istiqamətləndirən insani özəlliklər çıxıb gedir. Dedi-qodunun girdiyi yerdən qardaşlıq, qarşılıqlı anlaşma, yardımlaşma, şəfqət, mərhəmət, sağlam niyyət, hüsur (qəlb rahatlığı), sevinc, sevgi olmaqla xoşbəxt duyğular aradan gedir, yerinə xainlik, xəbislik, paxıllıq, pis niyyət olmaqla neqativ notlar gəlir. Fəridəddin Əttar adlı 12-ci əsr sufi şairi yuxarıda söylənənləri bir

cümlə ilə belə ifadə edir, “Dedi-qodunun girdiyi yerdən qardaşlıq çıxıb gedir (Kozhevnikov, 2006: 246).

Uca Yaradan insana qoşa göz verib, sanki birinin gördüyünü o birisi təsdiq etsin deyər. Ruhun pəncərəsi olan göz ilə insan Tanrının gözəlliklər sərgisi olan təbiətin ürək oxşayan, ruhu təzələyən səhnələrini görərək şeir yazır, mahnı bəstələyir, tablo çəkir, hünər göstərir. Təbiətin bunca gözəllikləri olmasaydı, yaradıcı və qurucu insanların ruhuna, beyninə dahiyənə fikirlər gələ bilməzdi. Yaradanın görünməz əlinin təbiət üzərində çəkdiyi sirr dolu sənətini görən insan gözləri başqasının eyib və nöqsanlarını görüb onları yaymağı da bacarır. Gözlər gözəllik görmək üçündür, nöqsanları görüb, yaymaq üçün deyil. Gözlər gözəlliyi görəndə ilahi nemət olub dəyər tapır, amma eybəcərlikləri, əgər -əskikləri görüb yayanda o gözlər ilahi nemət yox, Tanrı və insan qarğışına tuş gələn bir orqan olurlar. Sədi Şirazi 13-cü əsrdə “Tanrı-təbiət-insan gözü” üçlüyünü yanaşı qoyaraq, gözlərin insana verilməsinin niyəsini açıqlayaraq, dedi-qodu etməkdən uzaq durmağı tövsiyə edərək yazır ki, “Göz uca Tanrının qüdrət və sənətini görmək üçündür, onun-bunun eyib və əgər-əskiyini görmək üçün deyildir” (Shirazi, 2018: 104).

Şikayət qınanan davranış olaraq.

İnsan maddi ya mənəvi ya da cismani durumundan bir başqalarına şikayət edərsə, hər şeydən öncə özünü onların gözündən salır. Yaxınları və tanışları onu bacarıqsız, gərəksiz sayaraq get-gedə ondan uzaq durur, onunla kontakt qurmaqdan yayınırlar. Sonda o, maddi, mənəvi, cismani durumunu yaxşılatmaq yerinə yaxınlarının və tanışlarının güvənini itirir. İnsan maddi-mənəvi-cismani durumu pis olduğuna görə yox, bu durumu açıqladığına görə və təmasda olduğu insanların güvənini əldən verdiyi üçün uğursuz bir duruma düşür. Göründüyü kimi, ona üç yöndən ara vermədən zərbə dəyir – maddi, mənəvi, güvənsizlik. O, şikayət etdikcə, bu neqativ buxov onun boynundan açılmaz. İslam alimi, aparıcı sufi olan Əbdülqadir Gilani (1075-1166) doğru olaraq buyurur ki, “Durumunuzdan başqasına şikayət etməyin. Belə etsəniz, bəla və müsibətləriniz daha da artacaq” (6).

Elə bir insan yoxdur ki, ömrünün hansısa çağında onun başına hansısa bir iş gəlməsin, bəlaya düşməsin, müsibətə tuş gəlməsin. Bu işdən kimsə amanda qala bilmir, çünki həyatın diktələri sərt, amansız və gözlənilməz olur. Belə olan halda insan başına gələnə soyuqqanlı olaraq, sanki gülərüzlə qarşılamalı, dirəniş (müqavimət) göstərməməlidir. Dirəniş göstərsə (halından şikayət etsə), baş verən işi düzənə sala bilməz, tam əksinə, onu daha da korlayacaq, yalnız axara salacaq. Həyatın üz tutduğu yön yanlış axara düşdümü, onu bura salanın üzünə həyatın uğursuz qapıları biri digərinin ardınca açılar. Qədim yunan filosofu, riyaziyyatçısı Pifaqor (eramızdan öncə 6-cı əsrdə) insanları duyuq salaraq yazırdı ki, “Ey insan, bədbəxtlik qapını çalanda onu gülərüzlə qarşıla, ikinci dəfə çalmasını gözləmə. Dirəniş bədbəxtliyi daha da artırır, itaət isə zəiflədər” (Annayeva, 2011: 98).

Böyük filosof dirəniş və itaət olaraq iki zidd anlayışı işə salır. Sitatda “şikayət” anlamına gələn dirəniş bəlanı artırmağa, sitatda “şikayət etməmək” mənasını verən itaət isə bəlanı azaltmağa qulluq edirlər. Həyat yoldaşı, övlad, gerçək anlamda dost istisna olmaqla, insanlara dərd açmaq dərd açanı abırdan salacaq, onun bu problemi ağızlara düşəcək, ona lağ edənlər, başına ağıl qoyanlar tapılar. Dərd açmaq imtahan üçün dərd göndərən Yaradanın şəstinə toxunan bir əməldir. Demək, şikayət etmək dərd göndərəndən şikayət etməkdir, onu saymamaqdır, baş verən hər nəyin arxasında onun dayanmadığını etiraf etməkdir. İnsandan başqa hansı canlı varlığa şikayət edilsə, o varlıq danışa bilmədiyindən, nə baş verdiyinin fərqi varla bilmədiyindən ona söylənən sözləri kimsəyə ötürə bilməz. Başqa sözlə, dərdin varsa – dənizə anlat, buludlara anlat, çiçəklərə anlat. İnsanlara heç dərd anladılarmı. İnsanlara şikayət etmənin heç bir faydası yoxdur. Problem gərək Tanrıya söylənə, həm də gizli olaraq, kimsə onu eşitmədən. Yaradana söylənən dərd ürəkdə acı hislər doğurmur, ürəyi sıxmır, əksinə, ürəyə iç rahatlığı gətirir, onu ümidlə doldurur, nəticədə, dərdli insan mənən rahatlaşır, çünki onun dərdindən varlıq aləmini Yaradanın – bu dərdi kimsə ilə paylaşmayan Yaradanın xəbəri var. Bu yaşamağımıza Ömər Xəyyam (1048-1122) dəstək verərək yazır ki, “Kimsəyə demə ki, problemin var, probleminə dönüb de ki, mənim Tanrım var” (Khayyam, Robais, 2009: 24).

Bir xəstəliyə tutulmanın birisi onu kimsəyə açmasın, müvafiq həkim istisna olmaqla. Öz xəstəliyindən başqalarına gileylənsə, kainatı bürüyən karmanın diktəsi ilə o xəstəlik azalıb yox olmaz, əksinə, xroniki hal alıb artacaq. Odur ki, sağlam yaşama, ruha, ürəyə sağlam notlar çiləyən insanlara, xoşbəxtlik gətirən anlara, qisası, sağlamlıq gətirən hər nəyə notlanmalıyıq ki, sağlam yaşam, sağlam notlar, sağlam insanlar – bir sözlə, xoşbəxtlik qarşımıza çıxsın. Dünya tibb elminin bünövrəsini qoyan dahi yunan alimi Hippokrat eramızdan beş əsr öncə yazırdı ki, “Öz xəstəliyindən kimsəyə danışma, danışsan – onu artan görəcəksən. Sağlamlıqdan danış ki, sağlamlığı özünə çəkəsən” (Borokhov, 2003: 501).

Qəzəb qınanan davranış olaraq.

Qəzəb insanı cismən və mənən məhvə aparan bir yoldur. İnsan qəzəbə varınca bədəninə ən önəmli orqanları sıradan çıxmağa başlayır, düzgün qərara gəlmək bacarığı azalır, yaddaşı korlanır, iş yerində və evində olan insanları stresə salır, onların xoş aurasını davamlı olaraq pozur. Bütün dinlər, dahi filosoflar, dahi yazarlar, böyük psixoloqlar qəzəbi pisləyir, ondan uzaq durmağı döndə-döndə tövsiyə edirlər. Həzrət Əli deyir ki, “Qəzəb pis bir yoldaşdır, qüsurlar və çirkinlikləri açığa çıxarır, pisləyər yaxınlaşdırır, yaxşılıqdan uzaqlaşdırır” (Kozhevnikov, 2006: 29).

Qəzəb anında insan özünü iki şeydən gözləməlidir – edəcəyi hərəkətdən, deyəcəyi sözdən. Bunların ikisi dava-dalaşa, qanıqaralığa, bir sözlə, ziyana yol açır. Pifaqor tam yerində buyurur ki, “Qəzəb anında hərəkət və danışmaqdan yayınmalıyıq” (Annayeva, 2011: 68).

Qəzəb nəfəsdən gələn bir çağırışdır. İnsanı qəzəbə salan, göründüyü kimi, onun nəfsidir, daha doğrusu, kontrol altında olmayan nəfsidir. Düzünə qalsa, nəfs olmasa, insan yaşaya bilməz, çünki insanın yeyə bilməsi, içə bilməsi, günlük keçimini qazanması, nəsil törətməsi nəfsə bağlıdır. Nəfs normanı aşanda, kontrol etmə cilovu sahibinin ixtiyarında olmayanda – məhz belə anda uğursuzluğa aparan hallar, o sıradan qəzəb baş qaldırır. İslam peyğəmbəri doğru buyurub ki, “Gerçək igid güləşdə rəqibini yenən deyil, qəzəbləndiyi zaman nəfsinə hakim olan kimsədir” (Khadisi, 2014: 38).

“Artıq var-dövlət” bəyənilməz anlayış olaraq.

Həyat insana gənclik, güc, gözəllik, şans, var-dövlət verir. Zaman keçdikcə, verdiklərini bir-bir geriyyə alır. Demək, həyat onları borca verir, həmişəlik vermir. Düz yolla qazanılan pul, var-dövlət düz yollara sərf olunur, əyri yollarla əldə edilən var isə əyri yollara xərc olunur. Biz “artıq var-dövlət” dedikdə, əyri yollarla qazanılan varı nəzərdə tuturuq. Bu var öz sahibini heç zaman xoşbəxt etməyib, onu bədbəxtliyə sürükləyib.

İnsan yaşaya bilmək üçün işləməlidir. Lakin elə olmamalıdır ki, həyatının anlamı ancaq işləmək olsun. Həyatının anlamı ancaq pul qazanmaq olan bir kimsə bədbəxt insandır. Çünki evi var – yenə ev tikir, maşını var – yenə maşın alır, geyimi var – reklam modalarına uyaraq yeni-yeni geyimlər alır. Aşırı var-dövləti qınayan Əbdülqadir Gilani vurğulayır ki, “Dünyanı aramağı burax, dünya səni doyurmaz. Bir alırsan, beş daha istəyirsən. Haqla ol, Onun nuru səni doyurur” (6). Burada “dünyanı aramağı burax” ifadəsi “dünya istəklərinin əsiri olub aşırı var toplama” deməkdir, “Haqla ol” ifadəsi isə “Tanrının buyurduqlarını et” anlamına gəlir. Bəs Tanrı nuru düz yolda olan insanı necə doyurur? İnsan düz yolda olsa, o, həyat keçimini saxlamaq üçün hər nəyə qənaət edər, onda qənaət Tanrı nuru olub, onu çox sıxıntılardan, çeşid-çeşid acılardan, ayrı-ayrı problemlərdən qoruyar.

İnsanın varı çoxaldıqca, onun könlü daralır, könlü daraldıqca, insani dəyərləri – mərhəməti, şəfqəti, vicdanı, ədaləti, şükrü və bir çox başqa pozitiv özəllikləri azalır və bunlar azaldıqca insan uğursuz yaşamın dərin burulğanına düşür, yer üzünü ona cəhənnəm olur, bir yerdə qərar tuta bilmir, hər an varını düşünür, varının başına nəşə gəlməsindən qorxur. Bilirik ki, qorxu keçirən qəlbə hüzur qonaq gəlmir, sıxıntı və acılar qonaq gəlir. Dahi ingilis fiziki İsaak Nyuton (1643-1727) varın çoxluğuna qarşı çıxaraq, varın azlığını öyərək deyir ki, “İnsanın pulu nə qədər az olursa, qəlbi o qədər böyük olur” (Kozhevnikov, 2005: 103).

Aşırı bir var-dövlət tox bir həyata yol açır. Tox həyat (hər gün yüksək kaloriyalı yeməklər yemək, modalı paltarlar geyinmək, brend markalı maşınlar sürmək, əyləncələrə qatılmaq) insanın gücünü, düşüncəsini (pis ilə yaxşını ayırmaq bacarığını) azaldır, mənəviyyatını didir, başqalarına yazığı gəlmək və yardım etmək duyğularını öldürür. Tox həyat üzündən düşüncəsi aşağı olan, pozitiv insani özəllikləri itirən bir insan bədbəxt olub, normanı aşan pulu və heyvani bir hiss olan

şəhvətin qulağı sırğalı bir quluna dönür. Nə yaxşı ki, ulu Yaradan insanın qarşısına çətinliklər çıxarır. Hər bir sıxıntı düz yol seçməyən insanı düz yola çağırır. Sıxıntılar zəhər deyil – baldır, öldürmür – dirildir, ümidi kəsən deyil – ümid verəndir. Amerikalı aktyor, rejissor, mətn yazarı Alfredo Paçino (1940) vurğulayır ki, “Tox bir həyat səndə düşünən bir insanı öldürür, sən tədricən pul və şəhvətin iradəsiz quluna çevrilirsən. Nə yaxşı Yaradan həyat yolumuza bunca çətinliklər çıxarır” (Proroka, 2014: 320).

Dünya malına çox dəyər verən bir kəs özündən və ailəsindən ayrısını düşünməz. Beləsi bir başqasına üzdə uğur, həyatının çiçəklənməsini arzu edər, amma ürəkdə bunların o kəsdə olmasını istəməz. Dünya malına dəyər vermək yaxşıdır, amma çox dəyər vermək yaxşı deyil, neqativ bir davranışdır. Özünə və ailəsinə uğur istəmək normal, motivasiyaedici bir işdir, amma bunu başqasından əsirgəmək qınanan, bəyənilməz bir işdir. Dünya malını çox sevən insanlar güvənilən, sevilən insanlar olmur. Onlarla dostluq edən onlardan fayda görməz, aşağılayıcı bir yanaşma və paxıllıq görürlər. Həzrət Əlinin 7-ci əsrdə dediyi bu kəlam indinin özündə də aktualdır ki, “Dünya malına çox dəyər verən kəslərlə dostluq etmə. Yoxsul olsan – xor baxarlar, zəngin olsan – qısqanarlar (Kozhevnikov, 2006: 67).

Yalan bəyənilməz davranış olaraq.

Yalan insana yaraşmayan bir davranış forması olub, yalan söyləyəni insanların gözündən salır, onu güvənsiz bir fərdə döndərir, yalan hara ayaq açır, ora arzuolunmaz məkana çevrilir, ordan ruzibərəkət götürülür, böyük-küçlük yoxa çəkilir. Yalan (olmayan bir işi olan bir iş kimi anlatmaq) faydaya yox – ziyana, sayğıya yox – sayğısızlığa, düzlüyə yox – yanlışlığa, sağlam davranışa yox – uğursuz davranışa, güvənə yox – güvənsizliyə, düşüncə rahatlığına yox – düşüncə rahatsızlığına, iç rahatlığına yox – qorxuya, artıma yox – əskikliyə, ümidli bir gələcəyə yox – ümitsiz gələcəyə yol açır. Əbdülqadir Gilani doğru buyurur ki, “Yalan söyləmək sənə yaraşmaz. Bilərək və ya bilməyərək söylənən bircə yalan bir çox ziyanlara yol açır. Yalan söyləməməyə alışanın könü nurla dolur” (6).

Nur bir Tanrı işığı olub, yalanı doğrudan, düzü əyridən, gerçək olanı gerçək olmayandan, yaxşını pisdən ayırmağa insana yardımçı olur. Demək, nur o zaman könülə (qəlbə) yol tapır ki, insan yalan düşünməyə, yalan danışmaya, yalan davranmaya və bu ülvə yaşamı alışqanlıq duruma gətirir. İslam dinində yalan danışanın namaz qılması, oruc tutması, zəkat verməsi (yoxsullara yardım etməsi) Allah qatında keçərli işlər deyil. Bütün dinlər kimi, islam da yalanın barışmaz düşmənidir. İslam Peyğəmbəri pis iş olan yalanı yaxşı iş olan oruca qarşı qoyaraq, “yeməyi, içməyi buraxmaq” ilə oruca işarə edərək, yalanı sərt qınayaraq buyurur ki, “Kim yalan danışmağı və yalan-palan iş görməyi tərk etməzsə, Allah o kimsənin yeməyini, içməyini buraxmasına qiymət verməz” (Fəzilətli əməllər, 2021: 91).

Həsəd qınanan davranış olaraq.

Paxıllıq, gözü göturməmək anlamında həsəd neqativ bir hal olub, başqalarının əlində olanlarına (varına, elminə, sosial mövqeyinə, vəzifəsinə, bacarığına, soy-kökünə ...) göz dikməkdir. Ona-buna həsəd aparanlar neqativ insanlardır, auralarında olan mənfi notlar onların fiziki gücünü, biliyini, könül genişliyini get-gedə tükədir. Alim-ensiklopedist Əbureyhan Biruni 11-ci əsrdə yazırdı ki, “Həsəd apararaq başqalarının əlində olanına göz dikmək insanı bədbəxt edir” (Kozhevnikov, 2006: 59).

Həsəd pis bir hiss olub, insanı içindən yeyir, ürəyinə yuva salaraq oradan sevgini, sayğını qovur. Sevgisi, sayğısı olmayan könül kinin, həsədin ovu olur. Qəzəb, kin, həsəd sevgini tükədən anlayışlardır, sevgi olmadıqda dünya maraqlarına aşırı bağlılıqdan qəzəb yaranır, qəzəbə dirəniş olmadıqda kin yaranır, kin aradan görülmədikdə həsədə yol açır. Demək, “qəzəb-kin-həsəd” dağıdıcı auranı, “sevgi-səbr-şükür” isə qurucu auranı insanın qarşısına ərməğan olaraq gətirir. Ən mötəbər islam alimlərindən biri olan Əbuhəmid Qəzali (1058-1141) qəzəb və kini bir araya gətirərək, bu ikisindən törənən həsədi sərt qınayaraq vurğulayır ki, “Sən bil ki, qəzəb kinə yol açır, kin də həsədi doğurur. Həsəd insanı öldürücü, həlak edicidir” (Borokhov, 2003: 77).

İslam Peyğəmbəri öz çıxışlarında kini, həsədi çox pisləyir. “Allahın qulları” adı ilə insanlara üz tutan Peyğəmbər ünsiyyət əsnasında kin və həsədin ziyanlara yol açdığını, qardaş olmanın (mehriban, yardımsevər olmanın) pozitiv önəm daşdığını qabardaraq deyir ki, “Bir-birinizə kin

bəsləməyin, bir-birinizə həsəd aparmayın. Allahın qulları, qardaş olun” (Fəzilətli əməlləri, 2021: 107).

Kin neqativ davranış olaraq.

Kin daşımaq orqanizmin iç orqanlarını, özəlliklə beyni, ürəyi, qan-damar sistemini normal axardan çıxarıb məhvə doğru aparmaqdır. Kinli birisi neqativ bir fərd olub, bir başqasının ona etdiyi pisliliyi unutmur, vaxtaşırı onu yadına salır. Bununla da neqativ emosiyalar onun düşüncəsini basqı altında saxlayırlar. Təbiətlə insan arasında baş verən minlərlə proses vardır ki, kin daşımağın ziyanını onlara bənzətmək olar. Buddizmin banisi Budda eramızdan yeddi əsr öncə kin daşımanı yanan bir kömür parçasına (yanarkən sönməsi gec çəkən bir kömür parçasına) bənzədərək deyirdi ki, “Kin daşımaq yanan bir kömür parçasını başqasına atmaq üçün ələ almaq kimidir. Onu daşıyan ancaq özünü yandırır” (Buddha, 2016: 144). Başqasına atılan yanan kömür parçası ona dəyməyə bilər, amma onu atanın əlini mütləq yandıracaq.

Qanı qan ilə yumaq, çirki çirk ilə təmizləmək, qaranlığı qaranlıq ilə görmək mümkün olmadığı kimi, kini kin ilə söndürmək olmaz. Kin alovlandırmı – sönmə deyil, şölələndir, yepyeni fəsadlara (xəstəliklərə, umu-küsülərə, incimələrə, gileylərə, pisliliklərə) yol açandır. Təbiətdə hər nəyi bir başqası yox edə bilər – bu, təbiətin dəyişməz qanunudur. Kini də yox edən var, o da xoş niyyət adlı bir anlayışdır. Xoş niyyət ürəkdən kini silərək yerinə saygını, sevgini gətirir, sökülən bir dan bir gecənin varlığına son qoyduğu kimi. Dhammapada adlı qədim hind fəlsəfi qaynağının dediyi kimi, “Kin heç bir zaman kinlə söndürülməmişdir. Təkcə xoş niyyət kini yox edir. Bu, dəyişməz bir qanundur” (Easwaran, 2016: 113).

İnsanın qəlbində yuva quran kin onun maddi gözünü yox, könül gözünü kor edir. Könül gözü kor olan öz suçunu görməz – başqalarının suçunu arayar, kin bəsləməni dayandırmaz – qisas almağı düşünər. Beləliklə, pozitiv duyğuların olmalı olduğu könül neqativ duyğularla dolduğundan insan uğursuz duruma düşür. Dahi rus yazarı Lev Tolstoy (1828-1910) haqlı olaraq hesab edir ki, “Gördüyün bir şey yoxdur, kin sənin gözlərini kor edib. Başqasının suçunu görürsən, özününkünü qulaq ardına vurursan” (Kozhevnikov, 2005: 161).

Nəticə

Çağdaş dünyada insanı bədbəxt edən, uğursuz duruma gətirən səbəblər çoxdur. Qloballaşmaya üz qoyan dünyada onların sayı azalmır, əksinə, artmaq üzrədir. Bir elmi məqalə yox, hətta onlarla dissertasiya işi kommunikativ prosesdə insanı uğursuz edən səbəblərin hamısını tam açıqlaya bilməz.

Bu məqalə dedi-qodu, şikayət, qəzəb, artıq var-dövlət, yalan, həsəd, kin adlı neqativ davranışlar prizmasından, habelə dini-didaktiv müstəvidən qarşıya qoyulan məsələni müzakirəyə çıxarır. Ümid olunur ki, məqalə oxucularda pozitiv hisslər doğuracaq.

Ədəbiyyat

1. Kozhevnikov, A. (2006). Mudrost Vostoka. S.Peterburg: Neva, 544 s.
2. Quran. Azərbaycan dilində. (2017). Bakı: “Nurlar”, 604 s.
3. Fəzilətli əməllər. IV nəşr. (2021). Bakı: “Elm və təhsil”, 477 s.
4. Kozhevnikov, A. (2005). Mudrost Zapada. S.Peterburg: «Neva», 443 s.
5. Shirazi, S. (2018). Wise Sayings. Tehran: "Amir", 243 p.
6. <https://www.pinterest.com/Cool words/Geylanid>
7. Annayeva, L. (2011). Zolotyie zakony Pifagora. Moskva: «Amrita», 1153 s.
8. Khayyam, O., Robais. (2009). Tehran: "Arayesh", 142 p.
9. Borokhov, E. (2003). Entsiklopediya aforizmov. Moskva: «AST», 686 s.
10. Proroka, Kh. (2014). Moskva: «Dilya», 320 s. <https://www.brainyquote.com/Quotes/Al Pacino>
11. Buddha: Wise: Aphorisms. (2016). Istanbul: "Philosophy", 248 p.
12. Easwaran, E. (2016). The Dhanmmapada, Shamhala. Newedition, 178 p.